

ЛІТЕРАТУРНИЙ ВІСНИК.

КЛОПОТИ З ПРАВОПИСОМ.

Невтомний популяризатор науки рідної мови, проф. І. Огієнко, видав чотири стінні таблиці нашого правопису *). Вони появляються в пошуку, коли потреба якихнебудь, бодай найзагальніших граматичних вказівок, починає почуватись щораз сильніше. Стінні таблиці, призначенні здебільша для шкільного вжитку, не є призначені для вирішування сумнівних фільольгічних питань. Проф. Огієнко має у першій мірі наскрізь практичну мету: притягти в допомогу якнайширшим колам нашого громадянства якнайбільше доступною формою наглядного вкладу. У нинішньому стані еволюції нашої мови кожний повновілі рішає її сумніви самостійно і сам для себе, не найшовши одної та ясної відповіді з авторитетного боку.

Проф. Огієнко не поклав собі завдання дати таку відповідь. Сам практичний характер стінних таблиць не дозволяє на якунебудь наукову критику або мотивовану аналізу. Тому й не диво, що однієї, які хотіли би знати не тільки: як треба писати, але й чому так пишеться — не можуть упovіні завдовольнити своєї цікавості. Є ще й інші причини, глибші ніж чистоформальні — чому проф. Огієнко не міг скласти своїх таблиць згідно з одноцільним поглядом на всі ріжноманітні явища і чому не міг їх підчинити одному обєднуючому принципові. Саме ці причини стають притокою для кількох міркувань на тему клопотів звязаних з нашим правописом.

Ми не маємо наміру входити в систематичний розгляд найбільше поширеніх правописних ріжниць. Це є тема для фахових студій і фахових органів. Нас цікавить кілька питань звязаних якнайтінейше з методою вирішування фільольгічних питань у нинішній стадії літературної мови.

У теперішній момент маємо два офіційні правописи: рішення Київської Академії Наук і правила Наук. Тов. ім. Шевченка, а крім цього кілька (коли не безліч) фактічних правописів, які є спадщиною ріжників неперевірених впливів та висловом намагань поєднати істину ще суперечності. Одним з таких намагань: поєднати розбіжні принципи галицького правопису і київського є правопис прийнятий проф. Огієнком. Цей правопис не покриється впovіні з особистими поглядами автора на те: в якому напрямку повинна піти реформа нашого правопису. Проф. Ог. був головою офіційної комісії складеної в 1919 р. при міністерстві Нар. освіти у Київі; правила цієї комісії не є тотожні з правилами прийнятими у згаданих таблицях.

Проф. Огієнко приймає паралельні форми у Галичині та на Вел. Україні і наводить їх поруч себе як рівнорядні. Таке становище має свій добрий і поганій бік. Його підвоюючи прикметою з поліщенням свободи вибору кожному з нас; хиб — підтримування стану, в якому діалектичні форми здобувають собі права рівності з літературними. А проте важко було би згодитись з поглядом, досить поширеним між загалом інтелігенції, що краще мати як імебудь постійні правила інші кілька ріжників правописів. Наша мова переходить природну крізу, якої не можна подінати автоматично. Правописні труднощі є тільки зовнішнім знаком важкої еволюції, яку переходять сама жива мова в боротьбі з путами традиції, намулом діялектик, вульгаризму і

загально-нізьким літературним рівнем. Якийнебудь правопис є наче якийнебудь уряд і він може звести в життя закони, з якими важче буде боротись ніж створити нові, принайменше сприятливі умови.

Возьміть приклад „Діла“, який є найбагатшим документом: як пише наш інтелігентний загал з року в рік. Тут на цій самій шальті найдете три різні правописи і часто такі суперечності, що залежить можна рвати з дига. Та не треба бути аж істориком мови, щоби додглянути, який величезний поступ робить мова в „Ділі“ з місяця у місяць. Люди вчаться мови, прирівнюють і вибирають. А з другого боку возьміть офіційні видання нашої єдиної наукової інституції, якої першим і головним завданням повинна бути праця над розвитком мови. Важко сказати, чи „Наук. Товариство ім. Шевченка“ пише українською мовою; у кожному разі є бюрократичний жаргон 80-их років минулого віку. Там нічого не зміняється, мов на Олімпі. Все є вирішено 50 років тому, аж до наукових метод включно. Факт, що „Наук. Тов. ім. Шевч.“ не видало за весь час свого існування ні одного словника мови є пророчистий. Вони немов би не здає собі справи з метою свого існування.

Коли читаємо „Правописні правила прийняті Наук. Тов. ім. Шевч.“, стає ніяково за їх наукову аргументацію. Послухайте:

„Закінчення 1. відм. однина таких (себто діеслівів) іменників середнього роду може бути — «» або — «». Одна форма є наші рідні, однакової добре й гарні, єб жити на широких просторах східної України в устах народу, є окрасою богатої у формі нашої мови і тому єб повинен мати право горожанства також і в літературній мові. В поповнівіших писаннях, особливо в наукових творах, юридичні, фільософічні термінології і т. н., красше вживати форми на — «», щоби усунути всік неясності й непорозуміння, що можуть повстать із зазначеніми відмінами однієї й множини при виключчим уживанню форми на — «».

З цього виходило би, що напр. у такій мові як англійська, де родите відмінки не існують, кожне речення стве ребусом, над яким треба ломати собі голову. Чи можна узвіти собі речення без діеслова та інших частин мови, які не дають зможи догляпатись: чи автор у конкретній випадку каже про однину чи множину?

Признання прав горожанства двом правописам, з яких одного вживали би у „пovажніших (P) писаннях“ — є нечужим дивоглядом. А форма „писання“ є ще більшим. Відсутність подвоєння шелестівок у буденій галицькій мові, полишається здебільша у безпосередньому звязку зі зміною наголосу: „писане“. Зовсім штучною й незрозумілою була би така еволюція мови серед галицької інтелігенції, щоби прийняти загальноукраїнське подвоєння та наголос, а залишити чомусь — «» й казати писані».

Ще один приклад „Наук. Тов. ім. Шевченка“ каже: „Німецьке „u“ та французьке „ü“ віддаємо в нашій мові буквою „ю“, яка є єб більше підходить до дійсного виговору цих чужих звуків“ іпр. бюро, дебют, Мюллер, Гюго. Хто чув французьку вимову, цей знає, що саме „J“, а не „ю“ є більшим у таких словах як „Tagesschiff“ або „Hugo“ і що згідно з цією вимовою краще було би писати „Tartif“, „Igo“. Ми пишемо „Tartif“ і „Igo“. Ми пишемо „Tartif“ і „Igo“ не тому, що такий правопис є згідний з дійсною вимовою цих слів, а через анальгію з такими словами як „дебют“, „бюст“, „бюро“, які прийшли до нас не безпосередньо з французької або німецької мови, вийшли в наш

словник і нині було би надто пізно змінити факт їх вимови.

Взаємі питання правопису чужих слів подищиться в нас ще на довго наявним. Правила, які вказують на те, після яких шелестівок чи перед якими треба писати „и“ або „ї“ (принцип, прінціп чи принцип?) є нині ріжні в рішеннях Київської Академії Наук і в рішеннях „Наук. Тов. ім. Шевченка“. Це саме торкається мягчения шелестівок, вживання букв „ѓ“ або „ѓ“ у чужих словах: „дипломат“, „суфлер“, „газета“.

Розбіжність поглядів на правопис чужих слів залежить від ріжні ці поглядів на те: чи наш правопис повинен рахуватись з усіма історичними впливами, завдяки яким чужі слова вийшли у нашу мову, чи повинен бути означений згідно з якимсь одним принципом. — Цей один принцип може бути також ріжній: або наскрізь практичний (іпр. якнайбільше фонетичний) або традиційний, у напрямку зукраїнення всіх чужих слів на старославянський зразок.

У деякому розумінні байдуже, в якому напрямку піде реформа іншіших правописних правил. Важливе те, щоби її перевірів орган управні компетентний. Цим органом може бути навіть одна людина, яка даст нам справжню наукову граматику і всі винні сомніві розвяже ясним синтетичним поглядом. Без такої одної людини збирна праця Академії не може дати бажаних наслідків. Наукових питань не вирішується більшістю голосів мов при виборах. Погляд одного знавця полишається завсіди більше вартісним ніж погляди півсотки дилетантів. Факт, що „Наук. Тов. ім. Шевченка“ не вважало необхідним поровумітись у таких питаннях з фільольгами Великої України є ще одним доказом (з поміж сотки інших), що у нас наяву у наукових справах панують традиції провінціонального загумінка.

Вирішення сумнівних питань правопису не є можливе незалежно від відповіді, в якому напрямку мас (або може) піти еволюція літературної мови. Ниніша й крізь є природним фактом, але не наслідком природничого закону. Адже ми не мали до цього часу наукової інституції на зразок Французької Академії, яка мала би за завдання порядкувати та перевірювати матеріал живої та літературної мови. А головно: ми не мали геніального фільольга. Крім цього: наша донинішня література складається з письменників досить невеликої загальнії освіти. Культурних потреб нації інтелігенції не можна задоволити тим готовим матеріалом народної мови, який вистачав нашій дотеперішній літературі; в цій літературі майже не доходили до голбсу інтелектуальні потреби інтелігента. Інтелектуальні потреби інтелігента не є єб відповідні відомі; наш інтелігент починає звільнити увагу, що в нас так само як у інших народів не можна оминути витворення літературної мови поруч народної та буденної. Наші галицькі фільольги живуть ще спадщиною доби, коли можна було не знати нічого про межах цих двох мов. Факт, що жива, народна мова стає джерелом писаної, змінної в них пересадження, що вистачить стати на становищі народної мови як зразка літературної, щоби вдергати гармонійну одношільність між цими двома переплутаними царинами.

Фільольги, які не є мистцями слова мають дуже слабе зрозуміння, в чому суть непорозумінь між буденною та літературною мовою, між якими вони самі б'ються мови об лиці. Навіть правила правопису є звязані з проблемою правильності вимови. А правильність

вимови залежить від правильності мови. Як можна сподітись вирішення якихнебудь сумнівів від людів, які раз пишуть „правопис“, раз „правопис“ або „вчинок становлення“ (!), „вчини“ (!) в правилах, „о скілько“ і т. н. Друкований у свій час у „Цілі“ зйт з обрад правописної комісії „Наук. Тов. ім. Шевченка“ одним з її членів є страхованним зразком макаронічної мови!

Правописні питання стають наскрізь формальними та наївними суперечками, якщо вони не користуються матеріалом та методами загальнії порівняної фільольгії. Осуд про „правильність“ цієї або іншої граматичної форми — вяжеться з дуже складним питанням про те, що є аж не є своєрідним „ духом мови“. Нема найменшого сумніву, що дух української мови затратився в Галичині під впливом бюрократичного та шкільного жаргону. Кожний, хто має нагоду вчити у школах на В. Україні, знає, що здебільша країце було викладати без книжки ніж давати ученикам у руки галицькі підручники.

Фільольг має обовязок здати собі спрощу з життєвих умовин, сильніші ніж теоретичні бажання, умовин, які звертають річні мови в цьому або іншому напрямку. Одною з таких умовин є стажійна притягаюча сила В. України, яка рішатиме свою територією і літературною традицією про характер еволюції мови. Піддерживання стану двох ріжніх правописів є не тільки культурним захронізмом, але й провінціальною короткозрілістю. Не-фільольг, байдужий до закулісової сколітичної боротьби мусить інколи мати враження, що наша мова паде щораз нижче, коли „Правописні правила тов. Шевч.“ кажуть йому писати „нижче“ або проф. Огієнко радить „нижче“ дозволє „нище“.

А чи думають наші фільольги про вагу одностайногого правопису для розвитку поезії? Раз зроблено рима на — «» замість — «», або „крові“ замість „крові“ не може бути виправдана і згодом стає прикрим анахронізмом. Наші поети не без підстави є приневолені писати „мільйон“ інколи як „міліон“ (або мільон), щоби зазначити, що це слово треба вимозляти як двослідове: „мі—лійон“. Проф. Огієнко має дуже невідагливое розуміння поезії, коли у своїй „Таблиці мілозвучності“ дозволяє собі на патетичний афоризм, що „українська мова по своїй гнучкості надзвичайно придатна до віршування“. Багатство подвійних форм помагає вершоробам для латання ритму та рим, а не поетам. Тє, що проф. О. вражє влекшенням нашого віршування є саме нині найпоміжнішими його труднощами: поета не засвоюваність закінчень та нагодосів. Що треба би сказати про „приданість у віршуванню“ таких мов як французька, яка не має наголосів і має рими майже до кожного слова? Проф. Огієнко хотів би чисто прийняти як остаточний критерій сам факт існування двох паралельних форм там, де треба рішисти на вибір з відповідним мотивом. З цього виходить „ліцеїз“ майже поетичні; цитувати іпр. Франка на доказ, що можна писати „весь“ замість „весься“ значить повторяти у граматич. таблиці зовсім звій пропінціалізми.

Важко теж погодитись з проф. Огієнком з його ділніям слів. Він може мати дуже поважні історичні

*) Наглядна таблиця українського правопису. Нагл. табл. мілозвучності української мови. Нагл. табл. для вивчення німецької розмілових. Нагл. табл. для вивчення побічних пісень.

аргументи на оборону погляду, чому треба ділити слова так: „розум-ний, ло-млю, ба-вляться, шіс-на-плять”; але, далі, не варта мати фонетичного правопису, щоби зчитуватись сколястичних принципів для такої граматичної орнаментики!

Всі плазила потично розділових знаків мабуть доведеться колись підлати основній ревізії. Перетинка (запинка) не сповнює у нас завдання знаку, який означує ментритмічного віддиху, фізичної або льогічної зупинки. Наскільки стилістичні труднощі при срудуваннію пливким мовним матеріалом повинні звернути увагу на ролю таких знаків, як двокрапка або риска (пружка, павза), досить занехтованих у нас.

Коли питання правопису розглядається з єдиного доцільного становища: проблема стилю, тоді кожне з них простягає дуже широкі

перспективи. Ось чому не можна дозволити собі хоча би на їх за-значення в часописній статті. Нпр. питання про „вивчення побічних речень”, якому проф. О. присвячує окрему таблицю є якнайживійше звязане з питанням стилістики сего подекуди письменського мистецтва, а не формальних граматичних правил.

А для розвитку всіх цих питань нема в Галичині підходжого ґрунту. Колиб проф. Огієнко видав свої таблиці на В. Україні — їх розхапали би в мить усі класи суспільності, від сенаторів до дядьків. У нас, де такі таблиці повинні висіти поруч календаря у кожній шкільній кімнаті, у кожному бюро та кожній хаті — кожний потішє себе загальним безладдям: що не пише більше неграмотно, як його сусід.

Михайло Рудницький.